

תא"ל שלמה אליה

ראש המנהל האזרחי ביהודה ובשומרון

המלחמה

איראן - לקחים

שדות נפט ומתקני נפט. דומה כי כבר בראשית שנת 1981 ניתן היה לאפיין את מגמת ההתפתחויות לעתיד במהלך המלחמה.

עיראק לא זו בלבד שלא השיגה אף לא אחד מיעדיה האסטרטגיים והאופרטיביים באזור חוזיסטאן, אלא שצבאה נאלץ להתמודד מזה כשלושה חודשים עם ניסיונות של איראן להשתלט על שטחים בתוך עיראק במרחב בצרה ובצירים המורכבים לבגדד. גם מן הבחינה המדינית לא השיגה עיראק את יעדה המרכזי, שהוא הפלת משטרו של חומייני או לפחות ערעורו, והפכה להיות תלויה מבחינה מדינית וכלכלית בירדן ובשכנותיה במפרץ הפרסי.

צבא איראן הוכיח יכולת התאוששות מרשימה. תוך כדי בלימת העיראקים שוקמו ואורגנו המסגרות הצבאיות והצבאיות למחצה, ובשורת מתקפות נגד החזיר לידו את כל אזור חוזיסטאן הכבוש, תוך שהוא מציב כיום איום ממשי לכיבוש שטחים עיראקיים באזורים שמול בצרה. זאת ועוד, על אף בידודה המדינית בעולם הערבי הפכה איראן להיות הגורם המרכזי בשאלת המשך המלחמה או הפסקתה. איראן אינה מקבלת את תנאיה של עיראק להפסקת המלחמה ומשום כך קיים ספק רציני בדבר עצם רצונה של איראן להביא את המלחמה ליום סיום.

אין ספק כי להתפתחויות בשדה המערכה ולשאלת עתידו של הקונפליקט האיראני-עיראקי נודעת השפעה מרחיקת לכת על יציבותם של המשטרים במדינות אלה, וכן על המערכת המדינית באזור, כלומר על

מלחמת איראן-עיראק עתידה להירשם בהיסטוריה הצבאית כעוד מלחמה, שראשיתה בהערכת מצב מוטעית של הצד היוזם בדבר עוצמתו ויכולתו להשיג את יעדיו הצבאיים והמדיניים.

גם אם צדק משטר הבעת' העיראקי בכך שראה במשטרו של חומייני באיראן סכנה ממשית לעצם קיומו, וגם אם אכן שאבו המיעוט הכורדי בצבא והמיעוט השיעי בדרום עידוד ממשטר זה, דבר שעורר בעיות פנים עדינות, הרי נראה כי עדיין עמדו בפני נשיא עיראק, צדאם חוסיין, דרכי פעולה אחרות מאשר המלחמה הכוללת, שבה פתח.

החלטתם של מנהיגי עיראק לפתוח במלחמה לא הייתה פרי הערכת מצב יסודית. המצב הפנימי והצבאי המעורער, שבו הייתה שרויה איראן בסתיו 1980, הוא אשר פיתה אותם לנקוט מהלך זה, והוא גם הביאם לכלל הערכה, כי המלחמה רצויה להם ותוצאותיה תבאנה לשינוי הסטטוס-קוו הפוליטי במפרץ הפרסי.

המלחמה, שנפתחה ב-22 בספטמבר 1980, במתקפה עיראקית גדולה לאורך קו חזית באורך 600 ק"מ, ידעה עד כה תפניות קיצוניות, כאשר הצדדים הלוחמים לא הצליחו להשיג הכרעה צבאית. המלחמה נפתחה בקרבות תנועה מהירים אל עומק מחוז חוזיסטאן אך שינתה כעבור חודשים את פניה והפכה למלחמה סטטית בעלת מאפיינים של מלחמת התשה: קרבות ארטילריים, תקיפות מקומיות של קומנדו וכוחות חי"ר, והפעלת מטוסים נגד מטרת צבאית ואזרחית ובעיקר

* על שלביה הראשונים של המלחמה ראה מאמרו של סא"ל דני א. "קאדסיית צדאם", מלחמת איראן - עיראק 1980, מערכות 278, "נואר-פברואר 1981, עמ' 26-21.

נסיכויות ומדינות המפרץ הפרסי ועל הזירה הבינערבית. מלחמת איראן-עיראק על תהפוכותיה הצבאיות מציבה מספר שאלות קשות בדבר האופן שבו התנהלה, ובדבר תוצאותיה בשטח עד כה. ההתמודדות שמלכתחילה נראתה כנוטה לטובת העיראקים בכל הקשור למדרים של יחסי כוחות ביבשה ובאוויר, עוצמות, איכויות, אמל"ח, ארגון המסגרות הצבאיות, ומוכנות העורף, הוכחה כבלתי נכונה ועוררה שאלות רבות לגבי סיבותיה. מטבע הדברים לא ניתן עדיין להשיב על כל השאלות, אך עם זאת ראוי לשרטט את הלך-חיים הצבאיים העיקריים שניתן להפיק ממלחמה זו.

שלבים עיקריים במהפך - תמונת המצב בשטח

בשלושת החודשים האחרונים של שנת 1981, חלה תפנית במלחמה. הצבא האיראני נטל את היוזמה ובשורה של מבצעים נרחבים ומוצלחים הדף את הכוחות העיראקיים מהטריטוריות האיראניות שנכבשו באזור חוסיסטאן, ואף העתיק את זירת הקרבות אל שטחי עיראק, אשר ממזרח לעיר בצרה. לעומת המתקפה האיראנית שאופיינה בהיקף גדול יותר של כוחות וברמה גבוהה של תכנון וביצוע, התאפיינו התגובות העיראקיות בהדרגה יוזמה בשטח, ובתכנון שנועד לשמור על שלמות הגייסות תוך ויתור על שטחים. אולם משנאלצו העיראקים להילחם על אדמתם, נמצא כי מאפיינים רבים בצורת הלחימה, בתכנון ובמוראל הגייסות השתנו לחלוטין.

המהפך האיראני בשדה הקרב התרחש במספר שלבים:

א. הסרת המצור מעל העיר עבדאן

בסוף ספטמבר 1981 ערכה דיביזיית חי"ר איראנית מתוגברת בכוחות של משמרת המהפכה, מתקפה שבסיומה הוסר המצור מעל לעיר. הכוחות העיראקיים נאלצו לסגת אל ממערב לנהר הקרן והצירים הראשיים מעבדאן מזרחה וצפונה לעבר אהוזה ובנדר-מעשור נפתחו לתנועה. הצלחת המתקפה האיראנית סימלה את כישלונה הראשון של האסטרטגיה העיראקית, אשר גרסה שיש לנהל לוחמה סטאטית שתביא להתשת הכוחות האיראניים וזאת במקום לנקוט יוזמות התקפיות ולהשלים את השגת היעדים האופרטיביים.

ב. כיבוש מרחב סוסנגרד - בוסתאן (סוף נובמבר - תחילת דצמבר 1981)

במתקפה רחבת היקף של כמה דיביזיות איראניות מול מספר דיביזיות עיראקיות ובהשתתפות כוחות חי"ר, שריון וקומנדו עלה בידי האיראנים לכבוש את העיירה בוסתאן ולהשתלט על שטח איראני נרחב בצפון-

מערב חוסיסטאן. המתקפה נערכה בשני שלבים: בשלב הראשון כבשו כוחות חי"ר ושריון את העיירה בוסתאן ובשלב שני השתלטו כוחות איראניים על יעדים בעורף המערך העיראקי במרחב שבין סוסנגרד לבוסתאן. חילות האוויר של שני הצדדים לקחו חלק במערכה. חיל האוויר העיראקי נהנה מיתרון כמותי וכתוצאה מכך גם מעליונות אווירית, אשר לא הביאה לתוצאות של ממש בקרב. גם במערכה זו השכילו האיראנים להקנות לעיוואקים תחושה של סכנת ניתוק מהעורף על-ידי פיצוץ הגשר שעל נהר כור-כרחח בחלקו הצפוני.

ביוזמה התקפית שנייה זו של האיראנים משתקפת כבר הטקטיקה החדשה שלהם המתבססת על יכולת ארגון ועל שליטה בכוחות גדולים ומשולבים, חרף קשיים לוגיסטיים, כן ניתן להבחין במוראל גבוה של לוחמים ובנכונות לספוג אבדות רבות יחסית. ג. מתקפת שוש דיזפול (סוף מרס 1982)

ארבעה חודשים לאחר שספגו מפלה באזור בוסתאן ועל אף העליונות האווירית שלהם והמאמץ שהושקע כדי לשפר את יכולתם בהגנה, נחלו העיראקים מפלה שלישית ובסיומה נאלצו לסגת משטחים נרחבים אשר בצפון ובמרכז דרום חוסיסטאן. במתקפה זו הפעילו הצדדים כוחות סדירים בהיקף של כשמונה דיביזיות. בצד האיראני לחמו לצד הכוחות הסדירים גם אלפי לוחמים מ"משמרות המהפכה", שאותם לא ניתן כמובן לאמור במדויק. כללית ניתן לומר כי כוחותיהם של שני הצדדים הלוחמים היו שווים בגודלם. המתקפה האיראנית נמשכה כ-11 יום ונערכה בחמישה שלבים:

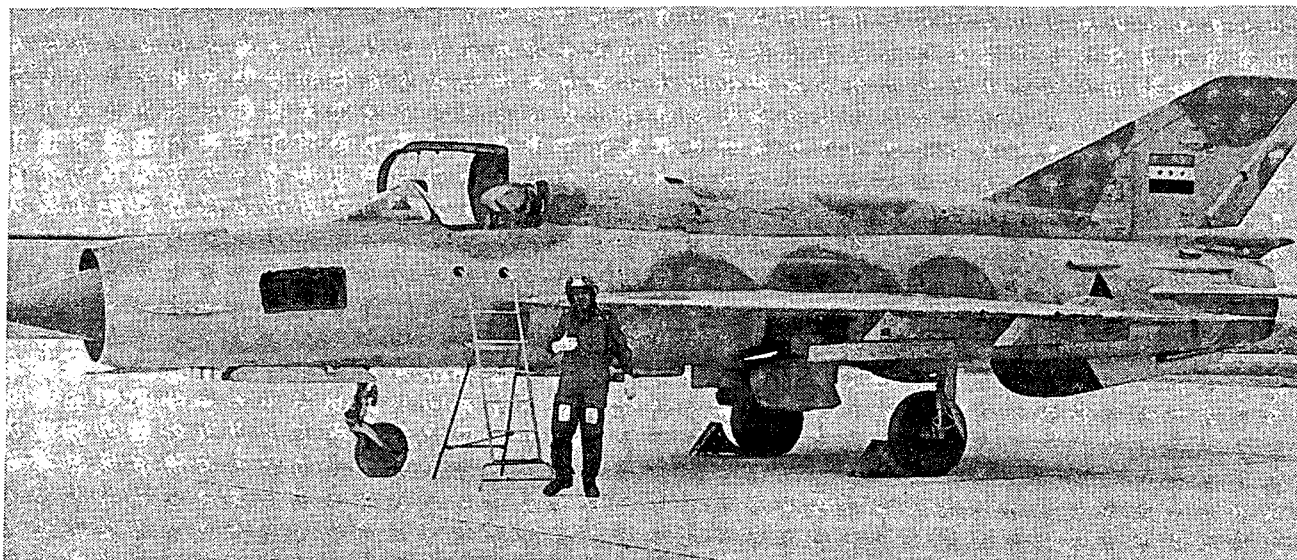
בשלב הראשון ביצעו האיראנים מהלך הטעייה באזור סוסנגרד-אהוזה, במגמה למנוע מהעיראקים לאתר את כיוון המאמץ העיקרי האיראני ולגרום לפיצול הכוחות העיראקיים.

בשלב השני ערכו העיראקים מתקפה מקדימה במגמה לשבש את ההכנות של האיראנים למתקפה באזור שוש דיזפול. המהלך העיראקי היה מורכב משני מאמצים מקבילים. האחד מול דיזפול; והשני מול שוש נערך על-ידי דיביזיה ממוכנת. התקפה זו נהדפה ע"י האיראנים, ובפועל לא השיגה את מטרתה.

בשלב השלישי ביצעו האיראנים את המתקפה המתוכננת בהמשך להדיפת מתקפת הנגד העיראקית המקדימה. המתקפה נערכה מצפון לדרום באזור דיזפול וממזרח למערב באזור שוש. הכוחות האיראניים הצליחו למוטט את המערך הקדמי העיראקי. במהלך זה הצליחו האיראנים

עיראק
הערכות, סיכום ביניים

טייס עיראקי ליד מטוס המיג-21 שלו

נראה כי חיל האוויר העיראקי נהנה מעליונות כמותית ומחופש פעולה באוויר. לשני הצדדים נגרמו אבדות כבדות בנפש ובאמל"ח ושניהם מדווחים על הפלת כמה עשרות מטוסי סיס ומסוקים. אולם יש להניח כי מספר האבדות בנפש שנגרם לאיראנים היה גדול מזה שנגרם לעיראקים.

ה. כיבוש חורמשהר

בחודש מאי, כשלושה שבועות לאחר שצלחו את נהר הקרון, ביססו את ראש הגשר וניתקו את העיר מהאפשרות לקבל תגבורת וסיוע מצפון. פתחו האיראנים במתקפה שנועדה לכבוש את העיר חורמשהר. היה זה השלב האחרון בתכנית המתקפה שמגמתה הייתה להשלים את כיבוש חוויסטאן מידי העיראקים. הלחימה לכיבוש העיר נמשכה כיומים, ולקראת ביצועה תגברו האיראנים את כוחותיהם הסדירים. העיראקים שהעריכו שהקרב המרכזי באזור יתחולל בעיר, תגברו את כוחותיהם עד להשגת עדיפות. בעיר עצמה היו ערוכות רק יחידות חי"ר, מילואים וסדיר. שאר עוצבות השריון העיראקיות נפרסו ממערב לעיר חורמשהר והגיעו עד למבואות בצרה.

בדומה לטקטיקה שנקטו האיראנים במתקפות קודמות, הם החלו את המהלך בנייתוק כוחות עיראקיים הערוכים מצפון לעיר ועל ציר בצרה — חורמשהר תוך שהם מרכזים את המאמץ המרכזי לקראת כיבוש העיר.

כיבוש העיר נערך בשני מאמצים עיקריים: האחד — מצפון לעיר חורמשהר — אהוז והשני ממערב לעיר בצרה — חורמשהר.

נראה כי בעיר עצמה לא התחוללו קרבות כבדים, למעט אולי בשלבים הראשונים של חדירת האיראנים לתוך העיר, אולם דומה כי יחידות החי"ר שהיו ערוכות בעיר, מסרו את

משהר. המתקפה כללה שני מאמצים: האחד באזור אהוז — סוסנגרד והשני, המאמץ העיקרי, מבצע צליחה ותפיסת ראש גשר ממערב לנהר הקרון. האיראנים השתלטו על חלק ניכר מהציר העיקרי בגזרה אהוז — חורמשהר והתקדמו אף מערבה ודרומה לו עד לקרבת הגבול הישן. הלחץ האיראני בראש הגשר והרחבתו אילצו את העיראקים לסגת מאזור אהוז — סוסנגרד לכיוון דרום ומערב על-מנת למנוע כיתור וניתוק של הכוחות בגזרה זו וכדי לתגבר את כוחותיהם באזור חורמשהר. נראה כי מהלך הצליחה וההתבססות האיראנית בראש הגשר נעשו בקלות יחסית, בשל מערך כוחות עיראקי מדולל יחסית. כיוון שכך לא סבלו העיראקים אבדות כבדות.

תנופת הקרב של האיראנים נעצרה במישור רים שמצפון וממערב לעיר חורמשהר. כדי לכבוש את העיר נזדקקו האיראנים לארגון מחדש את שורותיהם ואת מערך התחזוקה שלהם.

גם במהלך זה ראוי לציין את התכנון ואת הביצוע הטובים של האיראנים. מערכה זו הייתה הממושכת והנרחבת ביותר שניהלו שני הצבאות תוך הפעלת סדר"כ גדול שכלל עוצבות חי"ר, עוצבות שריון ועוצבות ממוכנות, כאשר האיראנים הפעילו בנוסף לכך גם כוחות בלתי סדירים של "משמרות המהפכה", שכללו עשרות אלפי אנשים. בחינת יחסי הכוחות בשטח (בזירת קרב זו השתתפו כרבע מיליון לוחמים) מצביעה שהיחס הכללי היה 2:1 לרעת האיראנים אשר בכל זאת השכילו לתמרן ולאכוף על העיראקים נסיגה.

חילות האוויר של שני הצבאות הושיטו סיוע קרוב באמצעות מטוסי קרב ומסוקים.

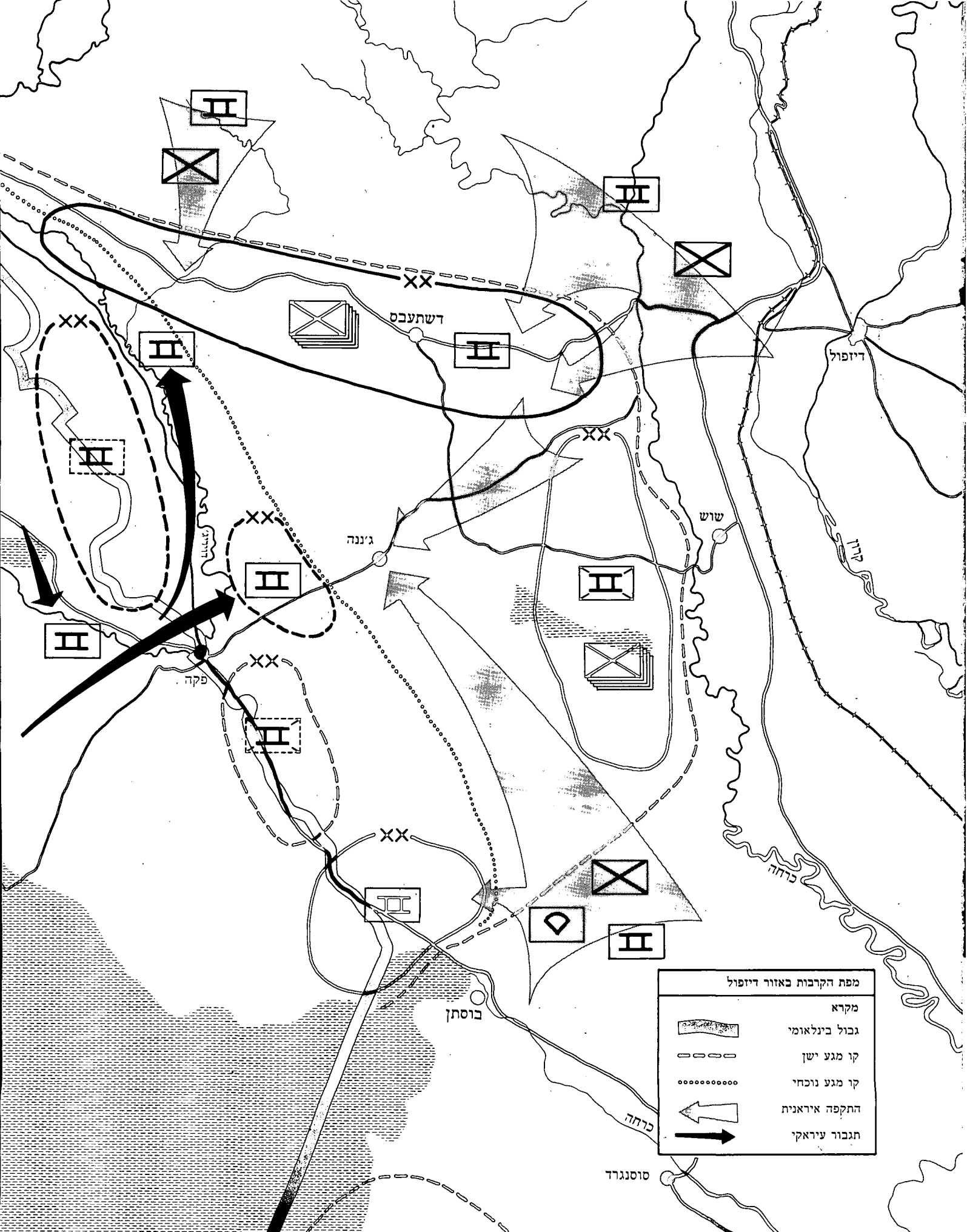
לחדור לעומק השטח שהחזיקו העיראקים מאז ראשית המלחמה עד לעומק של כ-30 ק"מ ממערב לדיזפול וכ-15 ק"מ מהגבול הישן.

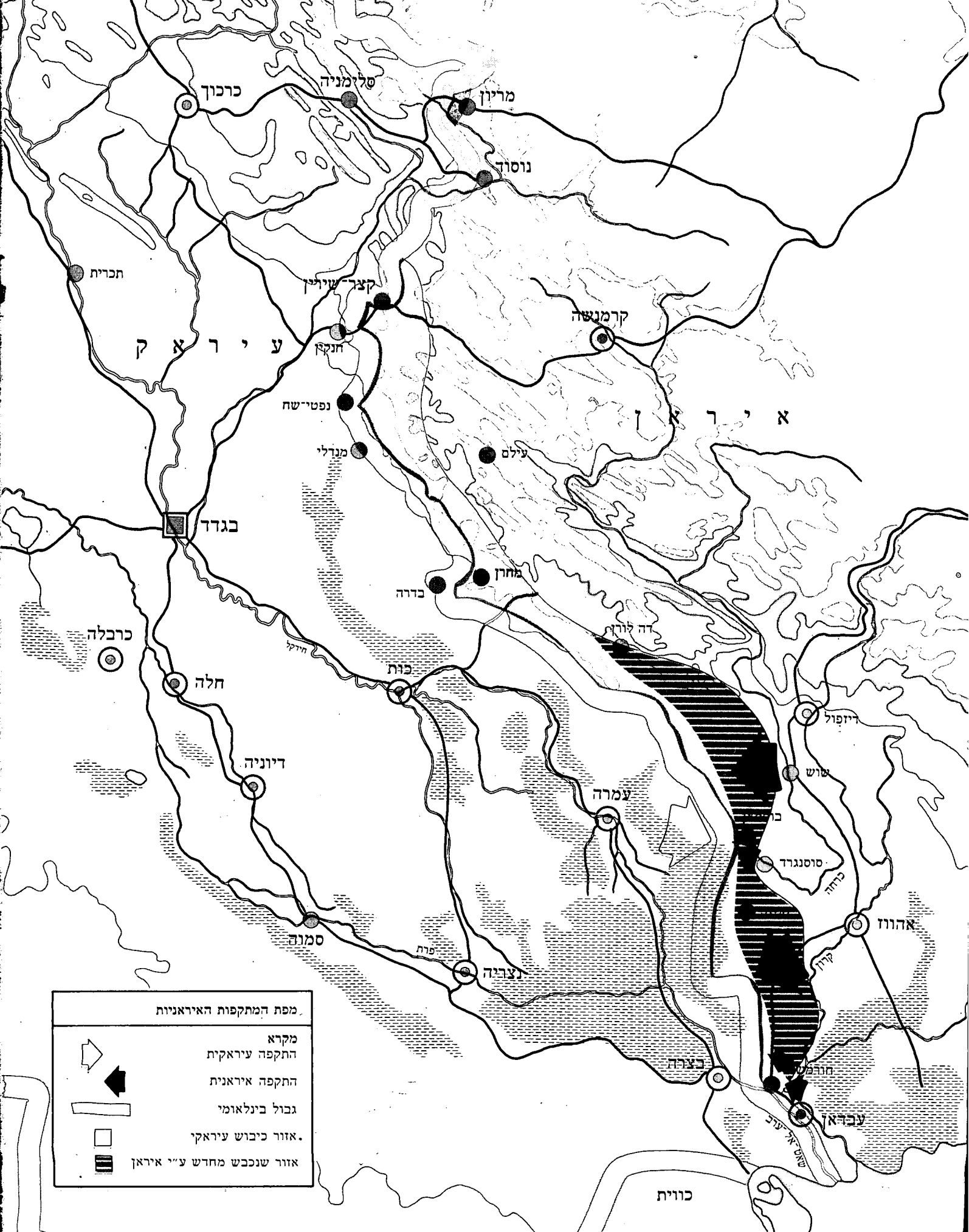
בשלב הרביעי ניסו העיראקים להדוף את המתקפה האיראנית עליידי ביצוע מתקפת נגד. הניסיון נכשל והאיראנים הצליחו לבסס את שליטתם בשטח.

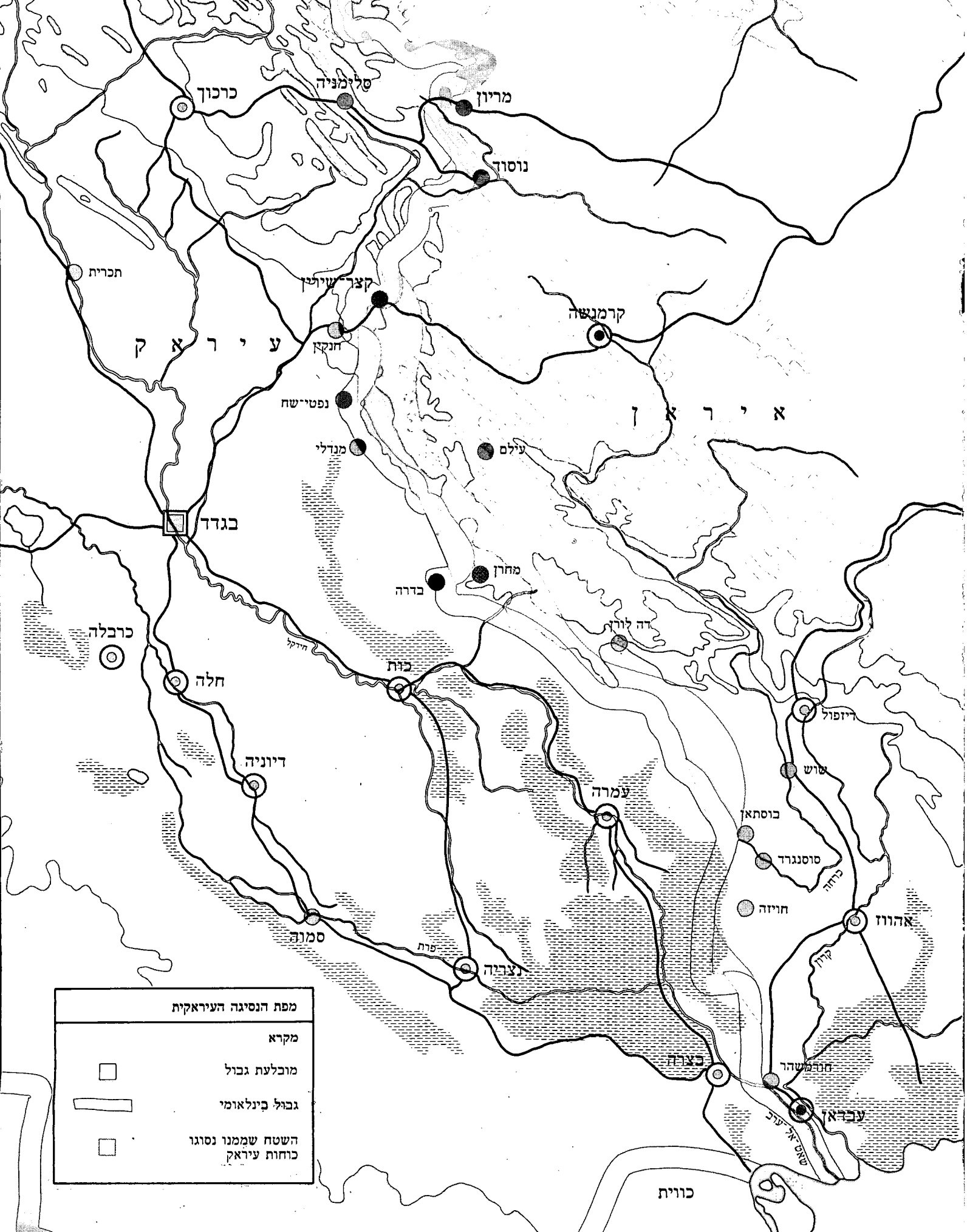
בשלב החמישי נסוגו העיראקים לאזור הנהר דורז', כ-10 ק"מ מהגבול הישן והתבססו להגנה באזור. חילות האוויר של שני הצבאות השתתפו בלחימה בעיקר במתן סיוע קרוב לכוחות היבשה. המתקפה על דיזפול הייתה למעשה המתקפה הגדולה הראשונה בשרשרת המתקפות שביצע צבא איראן, ומשום כך היה גם מספר האבדות, שנגרמו בה, הגדול ביותר שנרשם במלחמה זו. אומדנים לא מאוחרים מוסרים על כ-25 אלף הרוגים ופצוץ עים עיראקים ועל אלפי שבויים. דומה כי לראשונה נפגעו קשה מסגרות לחימה שלמות. (לעיראקים הושמדו כ-300 טנקים וכן נלקחו שלל טנקים וקני ארטילריה רבים). אין ספק כי הטקטיקה שנקטו האיראנים במתקפתם זו והשילוב של אלמנטים של הטעייה ומתקפת מלקחיים שיבשו את יכולתם של המפקדים העיראקים לקרוא נכון את מרשם הקרב האיראני, ועם זאת הם מצביעים על תכנון וביצוע ברמה גבוהה מצד האיראנים תוך ניצול של הכרת נתוני השטח והאויב.

ד. המתקפה לכיבוש דרום חוויסטאן (סוף אפריל)

בסוף אפריל פתחו האיראנים במתקפה הרביעית בדרום החזית במטרה לכבוש את האזור הדרומי של חוויסטאן ואת העיר חור-

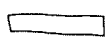

מפת הנסיגה העיראקית

מקרא

מובלעת גבול

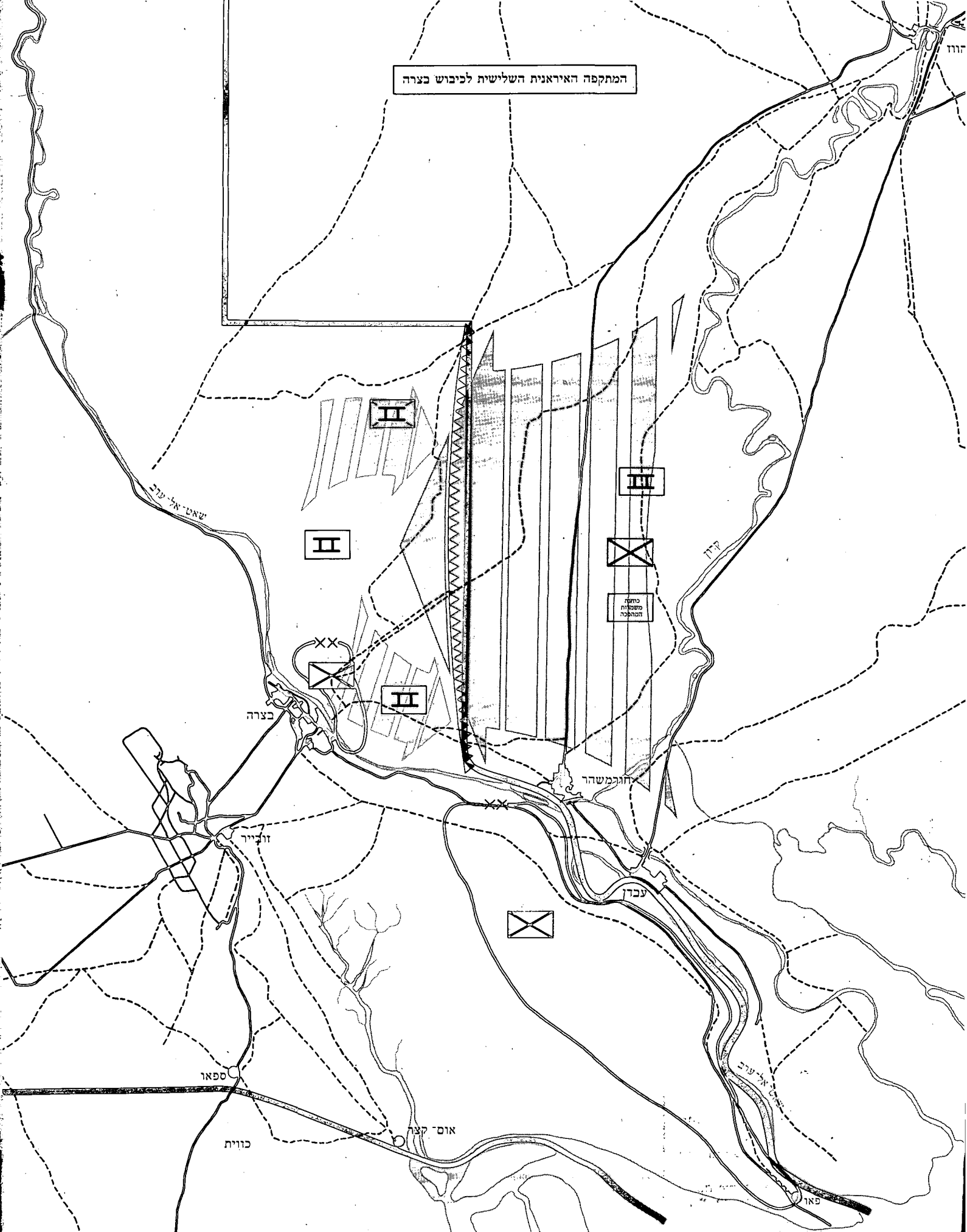
גבול בינלאומי

השטח שממנו נסוגו
כוחות עיראק

כווית

777

איראן באורח חד-צדדי.

שלא כבעבר הפעם לא הצטיינו המהלכים האיראניים בתחכום. האיראנים ניסו להבקיע את המערך העיראקי הגדול והמבוצר ביותר במתקפה חזיתית, והשקיעו בכך את עיקר הסד"כ שעמד לרשותם. שלא כבעבר הם לא ניסו לבצע מהלכי הטעייה, איגופים ופריצה בנקודות תורפה. נראה כי להעדר הסכמה כללית בקרב ההנהגה האיראנית בדבר נחיצות היזמה האיראנית הייתה השפעת מה על הצורה שבה תוכננה ובוצעה המתקפה האיראנית.

העיראקים, כך נראה, הפיקו לקחים מכיש-לונותיהם בעבר ולא הציבו הפעם במערכי ההגנה יחידות לא מיומנות. הם ביססו את מערך ההגנה העיקרי שממזרח לעיר על עוצ-בות משוריינות וממוכנות ועל ביצורים מורכ-בים. דומה כי המוראל ורוח הלחימה, בקרב העוצבות היו גבוהים, והדבר סייע באורח ניכר להצלחה בכיבוש המגנה.

אבדות המלחמה

דומה כי לא ניתן לשרטט מאפייני מלחמה בדרך נאמנה יותר מאשר באמצעות בחינת נתוני האבדות בשני המחנות. נתונים אלה הנם בעיקר תוצאה של מהלכי הפתיחה העיראקיים והיוזמות האיראניות שמספטמבר 1981 עד מאי 1982.

האבדות במחנה העיראקי כללו עד כה: כ-50,000 הרוגים וכ-100,000 פצועים; כ-40,000 לוחמים שנפלו בשבי מרצונם במהלך מתקפת חורמשהר; כ-1000 טנקים נפגעו או הושמדו וכ-160 מטוסי קרב הפצצה הופלו במהלך המלחמה.

המחנה האיראני סבל כ-100,000 הרוגים, וכ-150,000 פצועים; כ-15,000 שבויים, שנפלו בשבי בעיקר בשלב הפתיחה של המלחמה. 1000 טנקים נפגעו; כ-170 מטוסי קרב הפצצה הושמדו. וכן כמה עשרות מסו-קים נפגעו.

טנק פגוע וחיויל איראני הרוג בקרבת בצרה

חיילים עיראקיים שנפלו בשבי במהלך המתקפה האיראנית שנערכה בחודש מרס

הדרומית בצרה. מטרתה של המתקפה שכוונתה "מבצע רמדאן" הייתה לכבוש את העיר ואת הגדה המערבית של נהר השאט-אל-ערב, ובכך לנתק את העיר ואת כל השטח שמדרום לה עד לגבול כווית - עיראק, זאת כדי להביא לזעזוע פנימי, אשר יגרור את הפלת משטרו של הנשיא צדאם חוסין.

חשיבותו המכרעת של הקרב שעמד להת-חולל הייתה ברורה לשתי המדינות ושתי-הן הציבו זו מול זו את מלוא העצמה הצבאית שיכלו להציב בגזרה זו. כתוצאה נמצא כי במרחב חורמשהר - בצרה פעלו צבאות סד-רים בכמות גדולה מאי פעם במלחמה זו.

מאז אמצע יולי ועד למחצית השנייה של חודש אוגוסט ניסה צבא איראן חמש פעמים לתקוף את העיר בצרה במגמה לכבוש אולם ללא הצלחה. כל המתקפות האיראניות נתקלו בהתקפות נגד עיראקיות, אשר נשענו על מערך ביצורים, ששילב בתוכו מכושולים קרק-עיים ורצף של מוצבי חי"ר ושריון. תמונת המצב המצטיירת לאחר שני חודשי מלחמה מלמדת, כי הצבא האיראני הגם שהשתלט על רצועת שטח צרה בתוך עיראק נכשל בכיבוש המתקפה לתוך שטח עיראק. לעומת זאת כיצב צבא עיראק מגנה מוצלחת, תוך ניהול קרבות בלימה ומתקפות נגד של עוצבות היכשה בשילוב עם חיל האוויר, ועמד במשימה העיקרית והקשה ביותר שהוטלה עליו מאז פרוץ המלחמה: הגנת הטריטוריה העיראקית ושלמותה. להצלחה העיראקית ולכישלון האיראני נודעת משמעות מיוחדת לאחר ההישגים שצבר הצבא האיראני מאז ספטמבר 1981, כאשר במהלך סדרת מתקפות מוצלחות כבש הצבא האיראני מחדש את כל חבל חוּזיסטאן, גרם למפלוג ולנסיגות עירא-קיות ולהחלטה שקיבלה ההנהגה העיראקית להפסיק את האש ולסגת משטח

נשקן ונכנעו ללא קרב. (עפ"י דיווחים אירא-ניים הם שבו כ-12,000 לוחמים עיראקים בתוך העיר חורמשהר, כולל קצינים. יחד עם השבויים שנפלו לידי האיראנים מאז עליית הקרון בסוף: אפריל הגיע מספר השבויים לכ-20,000). העיראקים מצידם מסרו גם הפעם על הוראות, שנמסרו ליחידותיהם לבצע נסיגה מסודרת מתוך העיר ולהתארגן להגנה בקו הגבול הבינלאומי שבין שתי המדינות.

ניסיונות עיראקיים להביא לסיום המלחמה

במהלך חודש יוני 1982, נקטה עיראק שני צעדים חד צדדיים במגמה להשפיע על איראן להסכים להפסקת אש, ובעקבותיה לסיים את המלחמה. היא ניסתה לכפות על איראן הפסקת אש חד צדדית החל מ-10 ביוני ולסגת באורח חד צדדי מהשטחים האיראניים, שהיו בשליטת יחידות של צבא-עיראק. עד סוף יוני נסוגו הכוחות העיראקיים ממרבית השטחים שעדיין החזיקו בשליטתם למעט המובלעות שעל-פי תפיסתם ובהתאם להסכם אלג'יריה משנת 1975 מוגדרות כשטחים עיראקיים. צעדיהם החד צדדיים של העיראקים לא הביאו לתמורות בעמדת איראן שכן בפועל לא נשמרה הפסקת האש והמלחמה נמשכה כמלחמת התשה. באמצע חודש יולי החלו האיראנים להעתיק את זירת הקרבות אל תוך שטחי עיראק שממזרח ומדרום לבצרה.

נראה כי צעדיה האחרונים של עיראק כמוהם כהכרזה פומבית להפסקת המלחמה והודאה למעשה בכישלונה להשיג את מטרת המלחמה באיראן.

"מבצע רמדאן" - המתקפה האיראנית אל תוך שטחי עיראק
באמצע יולי בשעות הלילה פתח צבא איראן במתקפה אל תוך שטח עיראק בכיוון העיר

חיילים איראניים מתפללים בחזית הלחימה. ההישגים האיראניים במלחמה מעוררים חשש של הצחת מהפכות אסלמיות נוספות במדינות ערב המתונות השכנות לאיראן

ההיבט האופרטיבי

כיום ניתן לקבוע בבירור כי ברמה האופרטיבית בית נחל צבא עיראק כישלונות מחפירים הן כצבא יוסי-תוקף והן בניסיונותיו לקיים את אחיזתו בשטחים שכבש. נראה כי ניתן למנות את המטרות האופרטיביות שהוצבו בפני צבא עיראק בפתיחת המלחמה כלהלן:

א. כיבוש מחוז חוסיסטאן — התמקד בצורך להשתלט על שתי ערי המפתח שבמרחב, השוכנות על גדת נהר הכרחה: דיזפול המשמשת כמרכז לוגיסטי ליחידות צבא איראן שבמרחב, ואהוז בירת החבל. יעד זה לא הושג כלל לאחר שצבא עיראק נכשל בניסיונותיו לחצות את נהר הכרחה.

ב. כיבוש אזור השאט-אל-ערב — מהלך זה נועד להביא את העיראקים לכלל שליטה על הערים חורמשהר ועבדאן ולאפשר להם להשתלט על הגדה המזרחית של השאט-אל-ערב. יעד זה הושג בחלקו משנכבשה העיר חורמשהר.

ג. כיבוש אזור קצר שריון — חשיבותו בשליטתו על הדרכים הקצרות ביותר אל לב עיראק ובגדאד. יעד זה הושג לאחר סדרת קרבות משולבים בהשתתפות עוצבות חי"ר ושריון.

ניתן אם כן לסכם כי מרבית היעדים לא הושגו. מצב זה של העדר יכולת להכריע את המלחמה גרם למנהיגי עיראק לגבש אסטרטגיה שגרסה שיש להתרכז בשימור המאחזים הקרקעיים תוך הימנעות מנקיטת יוזמות צבאיות, שעלולות לשחוק את כוחותיהם ולפגוע בשלמות המסגרות הלוחמות.

כישלון האחיזה במרחבי חוסיסטאן ושאט-אל-ערב

האסטרטגיה שגיבש צדאם חוסין כראשית שנת 1981, ואשר התבססה על ההנחה כי צבא

איראן לא יעמוד במלחמת התשה ויקבל את תנאי עיראק להפסקת אש ואפילו יסכים לסיום המלחמה, הוכחה כמופרכת מעיקרה ולא עמדה במבחן יחסי הכוחות והתנאים שבשטח. מול יכולת ההתאוששות, ההתארגנות וגיבוש המסגרות שגילה צבא איראן נעדר צבא עיראק יכולת להתמודד בהצלחה עם האילוף המרכזי שנוצר והוא הצורך להערך למגננה קשיחה לאורך קו חזית באורך 600 ק"מ שעיקרו התבסס על כוחות חי"ר מאומנים שבפועל לא נמצאו בסד"כ העיראקי. המתקפות האיראניות לא באו תמיד בהפתעה לעיראקים, וקשה לומר שהיו בלתי צפויות. למרות זאת התקפות המנע העיראקיות וההתארגנות לקראתן נשארו אופי מטריד יותר משהיו פרי של תכנון יסודי ונחוש לסכל את האיום או לשבשו באופן רציני.

גם תכנון קרב ההגנה היה לוקה. יחידות השריון והחת"ם מוקמו, יחסית לקו המגע, באורח שלא אפשר להן להשתלב במהירות וביעילות בקרב ההגנה. באזורים רבים נערכו העיראקים באופן שבעורפם נמצאו אזורים חיוניים (גשרים על הנהרות ומעברים יבשתיים הכרחיים) ואזורי מפתח, אשר תפיסתם ע"י האיראנים בידדה אותם מן העורף וגרמה לדמורליזציה בגייסות ככר בשלבים הראשונים של הקרב.

חשוב לציין גם כי שוב ושוב באו לידי ביטוי חוסר הנכונות להילחם והמוראל היורד בקרב הגייסות. עדות מובהקת לכך הוא המספר הגדול של החיילים והקצינים העיראקיים שנפלו בשבי מרצונם.

* ידוע כי העיראקים ערכו גיוסים נרחבים של אנשי חי"ר במילואים.

מול ליקויים אלה ראוי לציין שתי נקודות מרכזיות בהתנהגות העיראקים:

האחת — המטכ"ל העיראקי הוכיח יכולת להפיק לקחים וליישם תוך כדי הלחימה והדבר התבטא בהקמת מפקדות ומסגרות לחימה על-מנת לשפר את יכולת השליטה והפיקוד על הגייסות בחזית.

והשנייה — העיראקים השכילו להסיג כרוב המקרים את עיקר יחידותיהם הנבחרות במערך הסדיר ושילמו תמורת שמירת שלמות היחידות מחיר של ויתור על שטח. בכך יש אולי משום הסבר להעדר הנחישות שאפיין את קרבות ההגנה של היחידות העיראקיות מול התנופה והעקשנות שגילו יחידות הצבא האיראני.

לקחים ממאפייני הלחימה

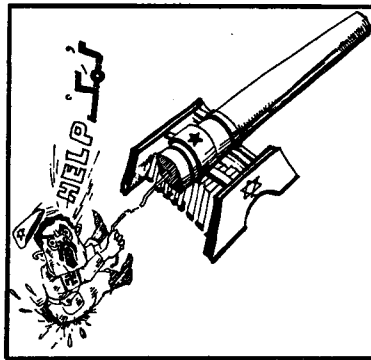
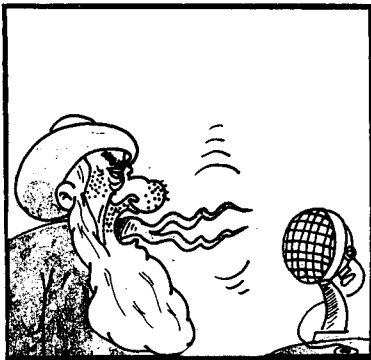
דומה כי בצד ציון הליקויים ברמה האופרטיבית ראוי לציין גם מאפיינים נוספים בדרכי הפעולה של זרועות הצבא.

חיל השריון

רמת הלחימה של העוצבות הוותיקות — בצד היכולת היורדה של יחידות החי"ר והמילואים ראוי לציין היכולת המבצעית של העוצבות הוותיקות שבסד"כ הסדיר וכעיקר העוצבות המשווריינות שפעלו בשטחים הפתוחים של מרחבי חוסיסטאן.

מספר מאפיינים באופן הפעלת השריון על-ידי צבא עיראק ראויים לציין.

א. ההפעלה הטקטית — יחידות השריון אשר נועדו להשתלט על מערכים מבוצרים ומוגנים נשלחו למתקפה ללא יחידות חי"ר מיומנות, וכתוצאה סבלו אבדות רבות. אולם גם כאשר שולבו יחידות חי"ר במתקפות השריון הייתה רמת התיאום לוקה בחסר כתוצאה מרמה נמוכה של פיקוד ומנהיגות. גם רמת התמרון של עוצבות השריון בקרב

למלחמת איראן-עיראק ממד נוסף: מלחמת התעמולה. כל אחד מהצדדים מפעיל את מיטב דמיונו כדי להשחיר את דמותו של הצד האחר ולהציגו כמוג לב, וכסוכן של הציונות ושל ארצות הברית. ההזמנות של כל אחד מהצדדים במספר הנפגעים שספג היריב מקשות להעריך במדויק את ההישגים ואת הכישלונות, וכמובן לעמוד על מספר האבדות.

הסיוע ההנדסי

חלק לא מבוטל מהצלחתו של הצבא העיראקי לבלום את ניסיונות ההתפשטות מערבה של האיראנים לעבר העיר בצרה יש לזקוף לזכות מערכת הביצורים והמכשולים שהוקמו ע"י יחידות חיל ההנדסה. עוד קודם לכן, משפתחו העיראקים במתקפתם לתוך מרחבי חוסיסטאן, ביצע חיל זה מספר פעולות ראויות לציון. החיל ערך מספר מבצעי גישור על פני מכשולי מים ונהרות, ובאחד מהם, על נהר הקרון, אפשר הדבר צליחה מבצעית מוצלחת. מספר ניסיונות אחרים של גישור על נהר הכרחה והכור-כרחה נכשלו נוכח ההתנגדות שגילו האיראנים. כן הושיט החיל סיוע צמוד לכור חות החי"ר והשריון בבניית ביצורים ועמדות, בהנחת שדות מוקשים, בהכשרת צירים לכור חות ובחסימת צירים לאויב.

מערך הלוגיסטיקה

למערך הלוגיסטיקה היו מספר מאפיינים חשובים. מערך התובלה הגדול לא ענה על צרכי המלחמה והיה צורך להרחיבו תוך כדי הלחימה. עם זאת לא נתעוררו קשיים בהסעת כוחות בחזית מגזרת לחימה אחת לרעותה על פני מרחק של כמה מאות קילומטרים. ככל שנתארכה המלחמה התעוררו קשיים לספק למערכות האמ"ח השונות, חת"ם וטנ"ק, חלקי חילוף ותחמושת, וזאת למרות שלפני המלחמה הוכנו מאגרים רורביים. עם זאת ראוי לציון כי העיראקים השכילו להפעיל מערך לוגיסטי עורפי מסובך אשר טיפל בהעברת ציוד שנרכש והועבר דרך נמלי ירדן וסעודיה לעיראק ומשם אל החזית.

הפעלת חיל האוויר והגנה אווירית

צבא עיראק הפעיל את חיל האוויר באורח מאסיבי תוך שמירת עדיפות אווירית באזור

של המטכ"ל העיראקי בכל הקשור להפעלת הסד"כ הסדיר.

נראה כי לא אחת נאלצו העיראקים להניע כוחות מגזרות בלתי מותקפות לגזרות המותקפות. ככל שניתן ללמוד הדבר נעשה בפרקי זמן קצרים יחסית ובאופן שהכוחות המתגברים הובאו לידי ביטוי בעיתוי המתאים.

מערך החת"ם והטק"ק

במהלך המלחמה הרבה צבא עיראק להשתמש בחת"ם לסוגיו השונים וכן ביחידות איכון. האופי הסטאטי שנשאו הקרבות ואי יכולתם של העיראקים לכבוש את הערים עבראן, אהוזה ודיזפול הותירו לארטילריה תפקיד נכבד בהתשת האיראנים.

בדרך כלל הופעלו יחידות החת"ם במסגרת גדודיות. דומה כי בקו המגע העדיפו העיראקים לפרוס את החת"ם במערכים העורפיים הרחק מטווח התותחים של האיראנים ולנצל את הטווחים הארוכים של תותחי ה-130 מ"מ כדי להעסיק מטרות בקו המגע האיראני.

העובדה שהחת"ם העיראקי הוא בעיקרו נגד, הייתה לא אחת לרועץ למפקדים בעת ניהול הקרב. היחידות המתנייעות המעטות הנמצאות בסד"כ של צבא עיראק שולבו בעיקר בעוצבות השריון, אך הן נפרסו בעורף המערכים, הרחק מקו החזית.

העיראקים הפעילו טילי קרקע-קרקע מסוג "פרוג" לעבר יעדים אורחיים בעיקר כתגובה על הפצצות שערכו מטוסי חיל האוויר האיראני על יעדים בעומק עיראק. עם זאת יש מקום להניח כי אחת הסיבות להחלטה העיראקית להפעיל טילים אלה הייתה תחושת התסכול שנבעה מחוסר היכולת להכריע את המערכה ולכבוש את הערים דיזפול ואהוזה.

הטקטי לקתה בחסר בכל הקשור למהירות תגובה ולמרחקים, שאליהם דילגו יחידות השריון. נראה כי אחת הסיבות לכך הייתה שאיפת העיראקים לקדם את עוצבות השריון יחד עם כל הצמ"ה כדי לאפשר להם להתבצר מאחורי סוללות עפר ועמדות עפר שהוכנו מידית על-ידי כלי הצמ"ה.

ב. הפעלת יחידות השריון בריכוזיות — לאורך כל המלחמה הופעלו עוצבות השריון העיראקיות בסדרי גודל חטיבתיים ומטה באופן מפורז. ככל שידוע לא ניתן להצביע על קרבות שבהם הפעיל המטכ"ל העיראקי מסגרת דיכוייזונית שלמה על כל חטיבותיה ויחידותיה.

יש לציין כי חל שיפור מה בהפעלת עוצבות השריון בקרב ההגנה המתנהל כיום בתוך שטחי עיראק. שיפור זה בא לידי ביטוי בהפעלת השריון בקרבות הבלימה מול מתקפת האיראנים במרחב בצרה ובשאט-אל-ערב.

הפעלת הכוחות המיוחדים

יחידות אלה הופעלו כחי"ר מעולה למשימות הקשות והחשובות שעמדו בפני צבא עיראק: לחימה בשטח בנוי, כיבוש חורמשהר וחדירה לסוסנגרד. כיבוש ראשי הגשר במבצעי הצליחה, כיבוש שטחי מפתח ושטחים חירניים באזורים הרריים. עם זאת יש לציין כי לא אותרה פעילות של קומנדו באיגוף אנכי ותוך שימוש בתובלת סער בעומק שטח איראן.

שימוש מושכל ביחידות המילואים

משעמדו העיראקים על משמעות הקיום של קו חזית פעיל על פני כ-600 ק"מ הסיגו את היחידות המשוריינות והממוכנות וערכו בקו המגע את חטיבות החי"ר ואת כוחות "המשמר העממי". הגם שרמתם הוכחה כנמוכה הגדיל מהלך זה את מרחב התמרון

חיילים עיראקיים לאחר כיבוש חורמשהר

מסוק תקיפה עיראקי מדגם "גאזל" באזור הקרבות מעבר לנהר קרון, מאי 1982

במצב המלחמה. ממכלול הסיבות המניעות את האיראנים לדבוק במצב המלחמה חזק הצורך של המשטר לקיים את חזית הפנים מאשר רצונו לערער את המצב הפנימי בעיראק ולהביא לסילוקו של משטר צדאם חוסין.

במחצית השנה החולפת ניסו חוקרים רבים לאתר סדקים במערך שליטתו של הנשיא העיראקי, אולם דומה כי צדאם חוסין השכיל להתמודד עם בעיה זו תוך שהוא מרחיק בעוד מועד גורמים עוינים הן בצבא והן במפלגה. עם זאת נראה כי משהו במעמדו הפנימי של הנשיא נפגע, שכן לאחרונה אנו עדים לשורה של צעדים מפיסיים שנוקטים השלטונות וביניהם: מתן חנינה לכורדים ולקומוניסטים שערקו מהצבא בעיקר מקרב העדה הסונית וכל זאת במטרה ללכד את השורות ולרפות מתחים פנימיים. במקביל ובניגוד למנהגו של המשטר העיראקי בעבר, מרבה לאחרונה צדאם חוסין להעניק עיטורי גבורה למאות אנשי צבא ובתוכם קצינים בכירים, תוך מתן פומבי רב לטקסים אלה. אפשר שצעדים אלה מצביעים על בעיות מוראל ועל חוסר שביעות רצון בקרב קציני הצבא.

יהיה מצבו של צדאם חוסין אשר יהיה, נראה כי המפתח לסיום המלחמה מצוי בידיה של איראן ושל מנהיגה חומייני. סביר על כן להניח כי כל עוד מונהגת איראן על-ידי הכת האיסלמית הדתית תימשך העוינות והיריבות בין שני המשטרים למרות שמאפייניה בשדה המערכה עלולים להשתנות.

סיכום

דומה, כי מכלל היעדים, שהציב לעצמו משטר הבעת' העיראקי, ערב צאתו למלחמה מימש באורח חלקי מאוד אחד בלבד. הכוונה לעצירת ההשפעה של משטר חומייני על גורם מים דתיים ואתניים בתוך עיראק ומניעת סיכון משטרו של צדאם חוסין. היעדים האחרים: הפחתת כוחה והשפעתה של איראן במפרץ הפרסי, כיבוש שטחים איראניים לצורך משא ומתן והבטחת חופש השיט בשאט-אל-ערב והיעד העיקרי: החזרת חבל חוזיסטאן לריבונות עיראקית — לא הושגו. יתר על כן כישלונה הצבאי של עיראק לקיים את כיבושיה, והמלחמה המתמשכת בשל הניסיונות האיראניים לכבוש שטחים עיראקיים ומתוך כוונה לגרום לזעזוע פנימי עמוק בתוך עיראק פוגע עיס קשות בכלכלתה של עיראק ומאלצים אותה להישען על שכנותיה במפרץ הפרסי. כל אלה משמעותם אחת: ערעור מעמדה של עיראק בקרב מדינות האזור.

המלחמה המתמשכת ממחישה כי בבסיסה מצוי עימות מקיף בין שתי מדינות בעלות משקע אידיאולוגי ולאומי עמוק, אשר אחד מביטוייו הוא המאבק על ההגמוניה במפרץ הפרסי.

מן הבחינה הצבאית נראה כי כנתונים הקיימים לא יוכל אף לא אחד הצדדים להביא את המלחמה לידי סיום בדרך של הכרעה צבאית. עם זאת לא תהיה זו הפתעה, אם יסתבר בעתיד כי צבא עיראק אינו יכול לבלום ולהכיל את הניסיונות האיראניים להשתלט על שטחים עיראקיים ולהציב איום על הצירים המובילים מאזור מנדליי וקצר-שירין לכיוון בגדאד. במצב זה, קל להבין את רצונה של ההנהגה בעיראק להביא את המלחמה לכלל סיום מהיר. איראן לעומת זאת, למרות שנכשלה בניסיונותיה להעתיק את המלחמה אל תוך שטחיה של עיראק, ממשיכה לדבוק

החזית. * מטוסים ומסוקים של חיל האוויר הופעלו במשימות סיוע לכוחות היבשה, ובתקיפת מטרות אסטרטגיות כלכליות בעומק איראן. המסוקים הופעלו במשימות סיוע צמוד או סיוע קרוב לכוחות היבשה. ** גם במערך ההגנה האווירית נתגלו מספר ליקויים:

א. יעדים אסטרטגיים חשובים בתוך עיראק היו מחוץ לתחום הכיסוי של מערך ההגנה האווירית.
ב. סוללות ה-סא-6 נמצאו בלתי אפקטיביות כנגד חדירת מסוקי תקיפה מנמיכי טוס.
ג. מערך הגילוי וההתראה הגם שנחשב לצפוף נתגלה כחדיר.

הפעלת מסוקי תקיפה — העיראקים לא הפעילו בפתיחת המלחמה את המסוקים שהיו ברשותם. אולם השימוש המוצלח שעשו האיראנים במסוקים זירז את הכנסת מסוקי התקיפה העיראקיים לשדה הקרב. העיראקים הפעילו תחילה מסוקי "גאזל" ומסוקי "מי-25" הנחשבים למוגנים ובעלי מגוון רחב יותר של חימוש.

שני הצדדים איבדו במהלך המלחמה יותר מ-100 מסוקי תקיפה ומסוקי נ"ט. נתון זה הנו גבוה יחסית ומצביע על רמת שרירות נמוכה שהיא פועל יוצא מהפעלת המסוקים בשדה קרב רווי גייסות ואמל"ח. אין ספק כי היבט זה מחייב בחינה עמוקה של הפעלתו של המסוק נ"ט בשדה קרב מסוג זה בעתיד.

* יש מקום לעשות הכתנה ברורה בין קיום עליונות אווירית בשמי החזית לבין עדיפות שנובעת מיחסי כוחות עורפים אך אינה מביאה בהכרח לעליונות אווירית.

** בצבא עיראק מצוי ככל הנראה גוף הקרוי "אווירית כוחות היבשה" שבשליטתו מצוי סדר"כ המסוקים והוא אחראי לתפעולו בסיוע ישיר לעוצבות היבשה.

